

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.12.2014 № 1528)

Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

№ 3, 2013

[Назад](#)

[Головна](#)

УДК: 336.1: 339.7: 339.9

В. І. Кравченко,
доктор економічних наук, професор,
заслужений економіст України, Президент Міжнародного інституту фінансів

ГЛОБАЛЬНІ ПРОЦЕСИ І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ ТА ФІНАНСІВ УКРАЇНИ

У статті розглядається характер глобальних процесів і чинники розвитку світового господарства на сучасному етапі. Аналізуються прояви глобальної фінансової кризи та її вплив на національну економіку. Досліджуються тенденції розвитку економіки та фінансів України в умовах негативних наслідків світової рецесії.

This article considers the characters of the global processes and the factors of development of the world economy at the present stage. The appearance of global financial crisis and its' influence to the national economics have been analyzed. The trends of development of Ukraine economics and finance in the conditions of negative consequences of world recession have been researched.

Ключові слова: багатополосна система економічного домінування, фінансіалізація, соціалізація державних видатків, глобальна економічна нестабільність, ресурсні дефіцити, рецесія, уповільнення темпів економічного розвитку, державний бюджет, державний борг, золотовалютні резерви.

Key words: multipole system of economics domination, financialization, socialization of the state expense, global economics instability, resource deficiency, recession, slowdown of the tempo of economics development, state budget, state debt, international reserves.

Постановка проблеми. Глобальні процеси останніми десятиліттями, кардинально змінили ситуацію у світовій економіці. Нині вона знаходиться на етапі трансформційного переходу до якісно нового етапу свого розвитку. Цей перехід супроводжується глобальною фінансовою кризою. Глобальні процеси мають великий вплив на національну економіку, значною мірою обумовлюють тенденції розвитку економіки України.

Останні публікації і дослідження проблеми. Проблеми розвитку світового господарства в умовах глобалізації, особливості сучасних глобальних процесів та їх вплив на розвиток України, природа глобальної фінансової кризи та форми її прояву у світових масштабах і в національних умовах останнім часом інтенсивно досліджуються. Зокрема, цими питаннями займаються В.Р. Сіденко [1], В.Є. Куриляк і С.В.Савельєв [2], А. Апокін [3], Е. Русталов [4], А. Ельянов [5], Н. Арбатова [6], В. Варнавський [7], К. Воронов [8] та інші фахівці. Більшість із них пояснюють нову природу і характер глобальної фінансової кризи, нестабільність світового господарства і суперечливий, негативний вплив глобальних процесів на національну економіку, включаючи і українську.

Мета дослідження. Метою цієї публікації є огляд основних глобальних процесів та виявлення тенденцій розвитку економіки і фінансів України у сучасних умовах.

Результати дослідження.

Розвиток цивілізації на сучасному етапі супроводжується наростанням впливу глобальних процесів які ще не мали місця 30-40 років тому. Зокрема, це стосується процесів, які визначають характер і спрямованість розвитку світового господарства.

Нині суперечливо переплелися такі процеси як зміна глобальної концепції розвитку під впливом зміни моделі економічного домінування та регулювання у світі, загрозливе наростання дефіцитів усіх видів ресурсів та боротьби за контроль над ними, формування платформи ціноутворення на ринках ресурсів на основі волевиявлення не покупця а продавця, фінансіалізація, масове винесення основних виробництв реального сектору із розвинутих країн у країни що розвиваються, глобальні міграції, жорсткі об'єктивні потреби формування нового, ефективного, ресурсозберігаючого укладу виробництва, різке посилення боротьби за ринки збуту продукції та сфери життєвого простору, демографічні загрози, наростання домінування ТНК. Має місце криза парадигми розвитку економічних і фінансових систем розвинутих країн на основі торгового фінансування, а також соціалізації державних видатків. Наростають глобальні ризики, невизначеність майбутнього та глобальна нестабільність розвитку економіки та фінансів.

Це лише короткий перелік тих процесів які суттєво, а можливо докорінно змінюють глобальну модель економічного, соціального і духовного розвитку людства. За цих умов проблема виживання, конкурентоспроможності кожної окремої країни, особливо малої або середньої є не лише її внутрішньою справою. Умови для існування окремих країн, зокрема України, сьогодні значною мірою визначаються світовим економічним порядком і можливостями пристосування до нових глобальних викликів.

Коротко розглянемо сутність та зміст основних глобальних процесів, які нині впливають на характер розвитку економіки та фінансів України.

Протягом останнього десятиліття все більш впевнено пробиває дорогу тенденція формування багатополосної системи економічного домінування і регулювання у світі на зміну однополосної, виразником якої були США.

Формується модель світового економічного порядку за якої центрами впливу у світі поряд із США стають Китай та Індія.

Вже до 2016 року за обсягами виробництва ВВП Китай випередить США і країни Єврозони. Станом на 2030 рік за прогнозами Pricewaterhousecoopers [9] Китай вироблятиме понад 30,6 трл. доларів США ВВП за паритетом купівельної спроможності, США – 23,4, Індія – 13,7 трл. дол. США. За прогнозом у 2050 році Бразилія стане четвертою економікою світу після Китаю, США та Індії. Японія посідатиме п'яте місце, Росія – шосте. На сьоме та восьме місця піднімуться, відповідно, Мексика та Індонезія. Центр економічної могутності фактично зміститься у Азію і буде перенесений із розвинутих країн до країн що розвиваються.

Змінюється роль і ступінь впливу на розвиток світової економіки міжнародних організацій та об'єднань держав. Зменшується роль та вплив на розвиток світової економіки МВФ, Світового банку та інших міжнародних організацій ветеранів. У перспективі послаблення ролі як світового гравця Європейського Союзу. Одночасно різко зростає вплив транснаціональних корпорацій та таких міждержавних неформальних об'єднань як G8 та G20.

G8 або Велика вісімка виникла у 1975 році як Велика сімка. З 1996 року до її складу увійшла Росія. До складу групи входять Великобританія, Німеччина, Італія, Канада, Росія, США, Франція, Японія. До участі у засіданнях групи запрошують ЄС, країна що головує, а також Китай та Індія.

В рамках G8 узгоджуються підходи до вирішення важливих міжнародних проблем, а також фіксуються наміри країн. У G8 країни головувають по черзі.

Країни члени G8 виробляють близько 46 процентів світового обсягу виробництва валового внутрішнього продукту.

У 1999 році на засновницькій конференції у Берліні було створене ще одне, більш масштабне міждержавне об'єднання – Велика індустріальна двадцятка (G20).

Група двадцяти є форумом міжнародних нарад міністрів фінансів і глав центральних банків, які репрезентують 20 найбільших економік світу. Це національні економіки 19 країн світу та економіка ЄС, яка представлена країною, що головує у ЄС, крім випадків коли головує у ЄС країна є членом двадцятки. На зустрічах G20 беруть участь МВФ і Світовий банк.

До складу G20 входять Австралія, Аргентина, Бразилія, Великобританія, Німеччина, ЄС, Індія, Індонезія, Італія, Канада, Китай, Мексика, Росія, Саудівська Аравія, США, Турція, Франція, ПАР, Республіка Корея.

З 2013 року у G20 головує Росія. Черговий саміт G20 відбудеться 5-6 вересня 2013 року у Санкт-Петербурзі.

G20 була створена у зв'язку із фінансовими кризами, що мали місце у світовій економіці наприкінці 90-х років XX століття. Створення групи свідчило про усвідомлення факту неадекватного представлення у світових процесах та обговореннях країн які розвиваються, їх недостатньої участі у прийнятті рішень стосовно глобального розвитку.

З 2008 року зібрання G20 проводять на вищому рівні за участю глав держав.

У листопаді 2008 року у Вашингтоні на вищому рівні були обговорені питання світової фінансової кризи. Окремим аспектом світової фінансової кризи, проблемах розвитку фінансів і економіки зокрема і в Європейському Союзі були присвячені зустрічі G20 на вищому рівні у 2009, 2010, 2011, 2012 роках.

У рамках G20 створена Рада із питань фінансової стабільності.

G20 сьогодні найвпливовіше угруповання, яке виробляє 90 процентів ВВП світу, контролює 80 процентів світової торгівлі, репрезентує дві третини населення планети.

У світовому господарстві протягом останніх десятиліть загрозливо нарастають дефіцити усіх видів ресурсів, стрімко росте їх вартість. Це в першу чергу стосується енергетичних ресурсів, продовольства, води, землі, робочої сили. Наприклад, вартість однієї тисячі кубічних метрів природного газу імпортованого Україною зросла із 60 доларів у 2004 році до 432 доларів у першому кварталі 2013 року. Середні експортні ціни російського природного газу включаючи поставки в країни СНД зросли з 81,7 доларів за 1 тисячу куб. метрів у 1997 році до 233,7 доларів у 2007 році. За підсумками 2011 року середня ціна на газ для європейських держав від російського Газпрому стала 390 доларів за 1 тис. куб. метрів.

Швидко росте потреба у коштах, кредитних ресурсах. Дефіцити ресурсів провокують посилення боротьби за володіння ними, включаючи боротьбу збройну, що може мати не передбачувані наслідки. На ринках основних ресурсів формується нове для економіки явище – домінування у ціноутворенні тих країн, які видобувають і продають ресурси, зокрема, газ, нафту та інші енергоресурси.

Важливим чинником розвитку світового господарства в останні роки стала фінансiалiзацiя, яка є однією із базових причин глобальної фінансової кризи. Фінансiалiзацiя або монетизацiя – це процес вливання в економіку великого обсягу фінансових ресурсів, в першу чергу за рахунок емісії боргових цінних паперів та похідних фінансових інструментів. За рахунок фінансiалiзацiї змінюються пріоритети розвитку. Фінансовий сектор набуває більшого за прибутковістю значення від реального сектору, створюються стимули для нагромадження капіталу не в реальному секторі, а у фінансовому. Як наслідок, фінансовий леверидж стає більшим за власний (акціонерний) капітал. Фінансові ринки набувають домінуючого значення над традиційними промисловою чи сільськогосподарською економіками у багатьох країнах.

Сформувався механізм управління доходами як у публічному так і в приватному секторах за рахунок запозичених коштів. Виникла економіка боргового фінансування, функціонування якої стало стримуючим чинником розвитку реального сектору. Завдяки ефекту глобалізації проблеми економіки боргового фінансування розповсюджені як хвороба на більшість національних економік. Таким чином, проблеми обмеження негативного впливу фінансiалiзацiї на економічний розвиток стали проблемами як глобального, так і національного характеру.

Сучасний етап розвитку світової економіки супроводжується завершенням виносу основних виробничих потужностей реального сектору економіки із розвинутих країн у країни, що розвиваються. Наслідком цього є глибокі структурні зрушення у міжнародному поділі праці, глобальні міграції.

В умовах кризи у світі розгорнулася жорстка боротьба за ринки збуту продукції та життєвий простір. Більшість національних економік, особливо розвинутих, потерпає від демографічної кризи, старіння населення, що обумовлює радикальні зміни у пенсійній політиці та політиці соціальних видатків, переходу до їх скорочення та раціоналізації.

У глобальному плані постала проблема переходу на новий ресурсозберігаючий, високотехнологічний, екологічний та ефективний спосіб виробництва. Вирішення зазначеної проблеми потребує великих затрат і далеко не під силу багатьом національним економікам.

Фінансiалiзацiя, розвиток економічних і фінансових систем на основі парадигми боргового фінансування в умовах соціалізації державних видатків останніми десятиліттями в розвинутих країнах призвели до наростання державних та муніципальних боргів, великих боргів приватного сектору, загроз дефолтів національних економік, зокрема в Європейському Союзі, Східній Європі, Латинській Америці. Перед багатьма країнами гостро стоїть питання вибору подальшої моделі розвитку, невизначеним є їх майбутнє. Глобальна нестабільність, глобальні ризики стали важливим чинником розвитку, які обумовлюють зовнішні обставини розвитку практично усіх країн і, зокрема, України.

Глобальні ринки, зокрема, ринки товарів, послуг, капіталів стали волатильними. Значними є коливання цін і попиту на метал та основні сировинні матеріали. Внаслідок цього на ринках різко загострилася конкуренція, більшість експортерів несуть значні втрати.

Внаслідок поширення суперечностей розвитку світової економіки, зокрема, США і Євросоюзу у 2008 році розгорнулася глобальна фінансова криза. Основною ознакою яка характеризує її сутність стала глобальна рецесія. Основними формами прояву кризи стали скорочення виробництва у багатьох провідних країнах, наростання суверенних боргів, скорочення і раціоналізація бюджетних та інших соціальних видатків, падіння попиту, різке зростання безробіття, зменшення соціальних стандартів, підвищення податків.

Глобальна фінансова криза та інші чинники розвитку світового господарства на сучасному етапі мають суттєвий негативний вплив на Україну, її економіку та фінанси. Ці чинники поєдналися із негативними внутрішніми факторами розвитку України. Зокрема, це фактори гальмування модернізації України. Як підкреслювалося на засіданні Кабінету Міністрів України від 27 лютого 2013 року в ході обговорення Програми активізації економічного розвитку країни на 2013-2014 роки держава понад два десятиліття прожила в умовах відкладених реформ. [10]

Поглибилася її технологічна відсталість. Згорталось виробництво готової продукції з високою часткою доданої вартості. За період понад двадцяти років частка продукції переробної промисловості і агропромислового комплексу в країні скоротилася більше ніж у двічі, а машинобудування – в чотири рази. Відбулося закріплення сировинної спеціалізації економіки України. В п'ять разів скоротилася частка технологічних та високотехнологічних сфер виробництва у загальних капіталовкладеннях у промисловість. Країна почала спеціалізуватися на експорті металопродукції та сировини.

Вказані та інші чинники зробили економіку України надзвичайно вразливою до будь яких змін на зовнішніх ринках, не кажучи вже про кризи. Стан та рівень виробництва в Україні перебуває під впливом кон'юнктури зовнішніх ринків. Економіка України коливається у залежності від коливань цих ринків.

З початку 90-х років XX століття Україна пережила глибоку системну кризу, у тому числі і економічну. Навіть за підсумками 2012 року рівень виробництва ВВП в країні склав лише 69,3 процента у порівнянні із показником цього виробництва у 1990 році.

У країнах Європейського Союзу ВВП за цей період зріс на 44-45 процентів, у Російській Федерації – на 16 процентів.

Глибина економічного падіння України у 90-х роках XX століття є безпрецедентною. ВВП України знижувався протягом 9 років поспіль. Зниження цього показника призупинилося у 1999 році коли він склав трохи більше 40 відсотків від рівня 1990 року.

Нове обвальне скорочення ВВП країни відбулося у 2009 році і склало 14,8 процента. Приріст цього показника у 2010-2011 роках не розв'язав суттєвих проблем подальшого розвитку економіки країни.

В Україні починаючи із другого півріччя 2012 року наростає тенденція уповільнення темпів економічного і соціального розвитку.

У третьому кварталі 2012 року ВВП країни скоротився у порівнянні із аналогічним періодом 2011 року на 1,3 процента, у четвертому кварталі скорочення склало 2,5 процента.

У цілому за 2012 рік показник приросту ВВП України склав лише 0,2 проценти. У сусідніх Російській Федерації ВВП за рік зріс на 3,4 процента, Білорусії – на 1,5 процента, Польщі – на 2 процента, Литві та Латвії – на 3,6 процента.

За попередніми даними у січні 2013 року ВВП країни зменшився на 0,5 процента.

Зазначені процеси в країні загалом відображають негативну динаміку розвитку багатьох країн членів Європейського Союзу та інших держав.

Непроста ситуація із розвитком окремих галузей народного господарства України, зокрема, промисловості.

Промислове виробництво в державі скорочувалося протягом 1991-1998 років і його обсяги у 1998 році склали 49,1 процента від рівня 1990 року. З 1999 і до 2007 року промислове виробництво в Україні щорічно зростало. У 2006 році обсяги промислового виробництва в країні у вартісному виразі вперше перевершили показники 1990 року.

Стрімке падіння мало місце у промисловості України у 2008-2009 роках. Рівень промислового виробництва в Україні у 2009 році склав 80,4 процента від

показника 1990 року.

Незважаючи на приріст промислового виробництва у 2010-2011 роках, починаючи із другої половини 2012 року знову спостерігається тенденція спаду у промисловості України. В цілому за 2012 рік обсяги виробництва у галузі скоротилися на 1,8 процента. А в грудні 2012 року у порівнянні із груднем 2011 року – скорочення складо 7,6 процента. Продовжується скорочення виробництва у галузі і в 2013 році. Нині обсяги виробництва у промисловості сягають приблизно 95 процентів від рівня 1990 року.

Негативні тенденції домінують в розвитку будівництва. За період 1990-2012 років протягом 15 років спостерігалася тенденція падіння обсягів робіт у галузі у порівнянні із відповідним попереднім роком. Найбільш високий показник спаду робіт у галузі був у 2009 році і склав 48,2 процента. Тенденція скорочення будівельних робіт домінує і нині. За виключенням 2011 року будівельні роботи скорочувалися у 2008, 2009, 2010, 2012 роках. Обсяги робіт продовжують скорочуватися у галузі і в 2013 році. У січні-лютому 2013 року в країні будівельні роботи скорочені на 11,3 процента у порівнянні із січнем-лютом 2012 року. У порівнянні із лютом 2012 року обсяг робіт у лютому 2013 року склав 85,1 процента.

В той же час, останніми роками спостерігається позитивна тенденція розвитку житлового будівництва. У 2012 році скоротилися результативні показники роботи транспорту, сільського господарства. У 2012 році на 36 процентів зріс дефіцит зовнішньоторговельного балансу у порівнянні із 2011 роком і склав 9,027 млрд. доларів. У 2010 році показник дефіциту цього балансу склав 3,025 млрд. доларів, у 2011 – 6,657 млрд. доларів.

У минулому році збільшився дефіцит платіжного балансу. За 2012 рік дефіцит платіжного балансу країни у порівнянні із 2011 роком зріс у 1,7 рази і досяг суми 4 млрд. 174 млн. доларів. Основними причинами зростання дефіциту платіжного балансу України є зростання дефіциту зовнішньої торгівлі товарами та відплив валюти із банківської системи у позабанківський обіг.

У 2012 році продовжувалося зростання державного та гарантованого державою боргу України, а також валового зовнішнього боргу України.

Станом на 31 грудня 2012 року державний та гарантований державою борг досяг 516 млрд. 405 млн. грн. Незважаючи на скорочення боргу державного сектору та боргу банківських установ в цілому зростає валовий зовнішній борг України. Станом на 30 вересня 2012 року його обсяг досяг 132 млрд. 446 млн. доларів США.

Під тиском різноманітних чинників ускладнилася ситуація на фінансових, валютному та грошовому ринках. Ці обставини негативно впливають на обсяги золотовалютних резервів.

За 2012 рік золотовалютні резерви країни скоротилися на 7 млрд. 248,42 млн. доларів, або на 22,8 процента. Їх загальний обсяг на кінець 2012 року склав 24 млрд. 546,19 млн. доларів [11]. Цей рівень є меншим ніж у кризовому 2009 році.

Негативні тенденції в економіці ускладнили у 2012 році виконання Державного бюджету України та місцевих бюджетів. За даними Державної казначейської служби України за січень-грудень 2012 року до загального і спеціального фондів Держбюджету України надійшло 346 млрд. грн. За законом про держбюджет затверджена сума надходжень у обсязі 366,6 млрд. грн. У тому числі до загального фонду надійшло 289,6 млрд. грн. Законом затверджена сума надходжень у обсязі 317,4 млрд. грн. Фактичний дефіцит державного бюджету за 2012 рік склав 53 млрд. 387,4 млн. гривень. Законом України “Про Державний бюджет України на 2012 рік” граничний обсяг дефіциту держбюджету був затверджений у сумі 25 млрд. 129 млн. 484,1 тис. грн.

Таким чином, передбачені законом показники доходів державного бюджету України не були виконані. Дефіцит державного бюджету більш ніж у 2 рази перевищив показники затверджені законом.

Не зважаючи на економічні проблеми країна успішно підготувала і провела фінальну частину чемпіонату Європи із футболу Євро 2012. За оцінками Рейтер загальні витрати України на підготовку та проведення Євро 2012 склали 13,4 млрд. дол. США. Із них державні витрати сягнули 6,6 млрд. дол. США.

В цілому позитивну динаміку у 2012 році демонструвала банківська система України. Зросли її активи і досягли 1 трл.127 млрд. грн. Загальний обсяг кредитів досяг 810,6 млрд. грн. і зріс за рік на 2,2 процента. Обсяг кредитів наданих у національній валюті юридичним особам зріс на 6,4 процента, фізичним особам – на 19,3 процента. Приріст депозитів фізичних осіб склав 60 млрд. грн. або 19 процентів. Обсяг депозитів фізичних осіб досяг суми 366 млрд. грн, крім того, обсяг вкладів у валюті досяг 22 млрд. 452 млн. доларів.

Зріс обсяг власного капіталу банків. У 2012 році банківська система України отримала 4 млрд. 899 млн. грн. прибутку. До цього вона три роки працювала збитково. У 2009 році збитки склали 35 млрд. 450 млн. грн, у 2010 році – 13 млрд. 27 млн. грн, у 2011 році – 7 млрд. 708 млн. грн.

У 2013 році прибутковість банківської системи почала зменшуватися.

Висновки. Глобальні процеси в цілому нині створюють несприятливе середовище для розвитку економіки та фінансів України. Ситуація ускладнюється тим, що в Україні не проведені необхідні реформи, не здійснена її модернізація.

Враховуючи це в країні існує гостра потреба реалізації програми протидії наслідкам світової кризи та розвитку національної економіки. Програма має бути спрямована на розвиток внутрішнього ринку, реалізацію ефективних проектів розвитку вітчизняного виробництва, підтримки національного товаровиробника, імпортозаміщення, енергозбереження, модернізацію усіх сфер суспільного життя. Одним із кроків у цьому напрямку має стати схвалена Урядом України Програма активізації економічного розвитку країни на 2013-2014 роки.

Література.

1. В. Сіденко Модифікація світової економіки під впливом новітніх факторів глобальної трансформаційної кризи. Економіка України. 2012. №5. с.18-31;
- Сіденко В.Р. Глобализация – европейская интеграция – экономическое развитие: укр. модель в 2-х томах. Том 1. Глобализация и экономическое развитие. К., “Феникс”, 2008, - 376 с. Том 2. Европейская интеграция и экономическое развитие. НАН. Украины, Институт эк. прогноз. К., 2011, - 448с.
2. В.С. Куриляк, Е.В. Савельев Вплив глобалізації на економічний розвиток України. Економіка України. 2012. № 9. с. 57-69.
3. А. Апокин Мировая экономика в долгосрочной перспективе: цели и задачи субъектов. Вопросы экономики. 2012. № 6. с. 89-109.
4. Э. Русталов Финансовые кризисы: источники, проявления, последствия. Вопросы экономики. 2012. № 4. с. 46-66.
5. А. Эльянов Глобализация и развитие. Мировая экономика и международные отношения. 2012. № 11. с. 3-5.
6. Н. Арбатова Кризис и Европейский Союз: политические аспекты. Мировая экономика и международные отношения. 2012. № 11. с. 33-47.
7. В. Варнавский Системный кризис Евразоны: Экономика ЕС политика. Мировая экономика и международные отношения. 2012. № 11. с. 43-49.
8. К. Воронов Глобальный кризис: подрыв системы международной безопасности. Мировая экономика и международные отношения. 2012. № 8. с. 89-97.
9. Прогноз PricewaterHousecoopers: экономическое развитие ведущих стран мира в период до 2050 года. [Електронний ресурс] – режим доступа: <http://gtmarket.ru/news/2013/01/16/5283>.
10. Урядовий портал. Матеріали розширеного засідання Кабінету Міністрів України 27 лютого 2013 року. [Електронний ресурс] – режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/>.
11. Національний банк України. Монетарний огляд за 2012 рік. [Електронний ресурс] – режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=503712>.

Стаття надійшла до редакції 04.03.2013 р.

ТОВ "ДКС Центр"